

12. Купчак Б., Гачак-Величко Л. Корпоративні права та їх застосування в господарській діяльності / Б.Купчак, Л. Гачак-Величко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///Nzlubp_2010_5_37%20.pdf.
13. Про депозитарну систему України : Закон від 06.07.2012 № 5178-VI : Редакція від 05.10.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5178-17/page2>.
14. Гарагонич О.В. Корпоративне право / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Е.Е. Бекірова, Ю.М. Бисага [та ін.] ; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 344 с.
15. Проблеми захисту корпоративних прав, посвідчених акціями, у сфері їх обороту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120334>.
16. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 13. 01. 2014 по справі К-25594/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36722279>.

ГРИГОРЧУК М. В.,

кандидат юридичних наук, здобувач
(Інститут економіко-правових досліджень
Національної академії наук України)

УДК 346.14

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЩОДО ОБ'ЄКТИВНОГО ТА СПРАВЕДЛИВОГО ЗАХИСТУ ГОСПОДАРСЬКИМ СУДОМ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті проаналізовано питання щодо порядку і умов реалізації правових гарантій стосовно забезпечення об'єктивного і справедливого захисту господарським судом прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Доводиться, що належний рівень гарантованого дотримання прав і захист охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання можливий лише за умови якісного і неупередженого розгляду господарських спорів господарським судом.

Ключові слова: *правові гарантії, господарський суд, господарський процес, суб'єкт господарської діяльності, конституційний порядок.*

В статье проанализированы вопросы порядка и условий реализации правовых гарантий, которые касаются объективной и справедливой защиты хозяйственным судом прав и законных интересов субъектов хозяйствования. Доказывается, что надлежащий уровень обеспечения соблюдения прав и защита законных интересов субъектов хозяйствования возможны только при условии качественного и непредвзятого рассмотрения хозяйственных споров хозяйственным судом.

Ключевые слова: *правовые гарантии, хозяйственный суд, хозяйственный процесс, субъект хозяйственной деятельности, конституционный порядок.*

The article analyzes the issue of the order and conditions of implementation of legal safeguards on objective and equitable economic court protection of rights and legitimate interests of entities. It is proved that a proper level of protection of rights and legal interests of business entities is possible only if proper and impartial consideration of economic disputes the economic court.

Key words: *legal safeguards, Commercial Court, commercial litigation, business entity, constitutional order.*

Вступ. Підґрунтям світового правопорядку в галузі прав людини стала прийнята 10 грудня 1948 року на засіданні Генеральної Асамблеї ООН Загальна декларація прав людини [1]. Положення Декларації отримали свій подальший розвиток у багатьох міжнародних договорах і документах. Так,

4 листопада 1950 року прийнято Конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини (Римська конвенція). 16 грудня 1966 року Генеральна Асамблея ООН прийняла два важливі документи щодо прав людини: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Зазначені документи є обов'язковими для всіх держав, що їх ратифікували, в тому числі й для України [2].

Передбачені Конституцією України права, свободи та обов'язки є правилами прямої дії. Це означає, що особа, права і свободи якої порушені, може звернутися з позовом до суду, посилаючись на відповідну норму Конституції України. Відсутність закону із цього питання аж ніяк не є підставою для відмови в прийнятті відповідного позову для його розгляду в судовому порядку [3].

Дослідження питань, пов'язаних із реалізацією правових гарантій щодо об'єктивного і справедливого захисту господарським судом прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, не втрачало актуальності серед вітчизняних вчених упродовж усього часу існування незалежної України. Значний внесок у розвиток цих проблем здійснили у своєму науковому доробку Білозьоров Є.В., Варфоломеев В.В., Знаменський Г.Л., Мамутов В.К., Притика Д.М., Прокопенко О.Б., Хахулін К.С. та інші.

Означені питання піднімалися зарубіжними вченими-правниками, серед яких, окрім інших, – Грибанов В.П., Губанов В.А., Вершинін А.П., Колесов П.П., Рабцевич О.І.

Постановка завдання. Метою статті є розв'язання проблем, пов'язаних із практичним застосуванням конституційних прав на провадження легітимної підприємницької діяльності їх учасниками, а також дослідження порядку і умов реалізації правових гарантій стосовно забезпечення об'єктивного і справедливого захисту господарським судом прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Результати дослідження. Формування системи господарського права в Україні відбувалося поряд із розвитком в українському законодавстві основних інститутів у галузі забезпечення неухильного дотримання прав людини і громадянина. Цей процес ґрунтувався на впровадженні конституційного правопорядку у сферу господарських правовідносин на гарантованих державою засадах щодо забезпечення дотримання прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання.

Проведений аналіз рівня господарського законотворення показує, що дії законодавців практично завжди відставали від потреб економіки, а господарські процеси в Україні врегульовувалися недостатньо дієвими і несвоєчасними точковими впливами. Аналогічна ситуація зберігається до теперішнього часу з тими лише відмінностями, що не надто відчутні зміни в економічній сфері зумовлені виконанням вимог світової та європейської спільноти як умови, за яких відбувається доступ українських товарів на міжнародні ринки та отримання закордонних кредитів.

У той же час залишаються недостатньо захищеними з боку держави більшість учасників економічних відносин, котрі з різних причин допустили послаблення контролю за провадженням і дисципліною в ході здійснення господарських операцій.

Положеннями Конституції України (статтею 3) передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4].

Отже, нормативним підґрунтям для комплексного застосування системи заходів щодо надання правових гарантій суб'єктам господарювання під час розв'язання судами господарських спорів виступає Конституція України, Господарський, Господарський процесуальний кодекси України, а також Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Разом із тим проблеми, пов'язані з утвердженням правових гарантій щодо об'єктивного і справедливого захисту господарським судом прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, набули в «Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» (схвалено Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006) [5].

Проведений аналіз положень даної Концепції засвідчує про виникнення необґрунтованих і відверто шкідливих тенденцій, спрямованих на нівелювання значення господарського права і господарського процесу в Україні.

У ході розвитку і поглиблення правових гарантій щодо об'єктивного і неупередженого судового розгляду господарським судом спорів, що підлягають вирішенню в рамках господарського судочинства, в даному документі анонсовано курс держави на утвердження європейських стандартів на засадах верховенства права і забезпечення особі права на справедливий суд.

У той же час потрібно звернути увагу на те, що на рівні держави започаткована тенденція щодо некоректного поєднання прикладного значення господарського і цивільного права. Цей висновок підтверджується положенням про те, що господарські суди нібито розглядають спори за правилами, що не відповідають сучасним тенденціям розвитку цивільного судочинства.

Дане судження не може сприйматися як чиста суб'єктивна критика, оскільки вміщування господарського законодавства в рамки цивільного права призведе до необґрунтованої відмови від тих

специфічних особливостей господарського процесу, які відзначив свого часу Д.М. Притика. На думку вченого, господарсько-судова форма захисту суб'єктивних прав, незважаючи на схожість із загальносудовою формою захисту цивільних прав, істотно відрізняється від останньої: встановлена законом для господарського суду форма діяльності найбільш пристосована для розгляду і вирішення господарських спорів, повною мірою враховуючи вплив господарського суду на економіку України [6].

Отже, як зазначає науковець, господарсько-судова форма захисту суб'єктивних прав має певну схожість із загальносудовою формою захисту цивільних прав. У той же час необхідно вбачати істотну відмінність між вказаними судовими формами захисту, яка полягає в тому, що для господарського суду в розрізі його діяльності пріоритетним завданням виступає захист економіки України.

У загальному контексті заходів щодо розвитку господарського правосуддя в Україні необхідно відзначити наявність уніфікованих принципів, шляхом впровадження яких відбувається практичне втілення в життя правових гарантій щодо об'єктивного і справедливого захисту господарським судом прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Усе сказане вище об'єднане загальною метою подальшого розвитку правосуддя на засадах реального утвердження верховенства права в суспільстві і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд в утвореному відповідно до закону незалежному і неупередженому суді.

Згідно з положеннями Концепції подальший розвиток правосуддя в Україні, в тому числі господарського, передбачено здійснювати шляхом забезпечення: доступності правосуддя; справедливої судової процедури; незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів; юридичної визначеності, однаковості судової практики і відкритості судових рішень; ефективності судового захисту.

Так, наприклад, принцип вільного доступу до правосуддя, на думку авторів Концепції, передбачає обов'язок судів не відмовляти в розгляді справ компетентної юрисдикції з метою захисту порушеного права, свобод та інтересів особи, територіально зручне місцезнаходження судів, наявність достатньої кількості судів і суддів на території України.

Даним нововведенням допущено некоректне спрощення положень процесуальних кодексів України, оскільки цими законами встановлено вимоги до оформлення звернень до суду.

На обґрунтування висловленого вище судження зазначимо, що статтею 54 Господарського процесуального кодексу України визначено форму і зміст позовної заяви, яка повинна бути підписана повноважною посадовою особою позивача або його представником, прокурором, громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності або його представником [7].

Аналогічна ситуація виявляється під час застосування положень статті 57 ГПК, якою встановлено перелік документів, які обов'язково повинні додаватися до позовної заяви.

Отже, ведучи розмову про спрощення доступу до правосуддя, видається відверто шкідливим ігнорування положень Господарського процесуального Кодексу України.

Наступним дискусійним положенням цього пункту Концепції виступає вимога щодо забезпечення права на звернення до територіально зручного для заявника місцезнаходження суду. Таке зобов'язання суперечить положенням Цивільного, Кримінального, Господарського процесуальних кодексів, оскільки ним порушуються вимоги щодо територіальної підсудності справ згідно з юрисдикцією судів.

Так, наприклад, статтею 15 ГПК (Територіальна підсудність справ господарському суду) представлено вимогу, що певна категорія справ розглядається господарським судом за місцезнаходженням зобов'язаної сторони, інші справи – за місцезнаходженням відповідача. Існує категорія господарських спорів, місце розгляду яких управнений обирати позивач.

Статтею 16 ГПК передбачено виключну підсудність справ, згідно з якою встановлено порядок і суди, які повинні розглядати господарські спори певних категорій. До таких справ віднесено спори, що виникають із договору перевезення, в яких одним із відповідачів є орган транспорту (розглядаються господарським судом за місцезнаходженням цього органу); справи про арешт судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги (розглядаються судом за місцезнаходженням морського порту України, в якому перебуває судно, або порту реєстрації судна); справи в спорах про право власності на майно або про витребування майна з чужого незаконного володіння чи про усунення перешкод у користуванні майном (розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна) тощо.

Отже, як видно з приведених вище норм чинного Господарського процесуального кодексу України, виконання судами вимог щодо заборони відмовляти в розгляді справ компетентної юрисдикції з метою захисту порушеного права, свобод та інтересів особи, а також щодо забезпечення зазначеної в Концепції територіальної зручності місцезнаходження судів, вступає в суперечність із приведеними вище положеннями Кодексу.

Окремими принципами, якими забезпечуються правові гарантії щодо об'єктивного і справедливого захисту господарськими судами прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності, виділяються незалежність, безсторонність та професіоналізм суддів, юридична визначеність, однаковість судової практики і відкритість судових рішень, а також ефективність судового захисту.

Дотримуючись загальної концепції конституційних гарантій щодо захисту суб'єктивного права учасників правовідносин, можна з упевненістю екстраполювати загальні підходи до врегулювання цієї проблеми з урахуванням юрисдикційної компетенції судів. Отже, згідно із загальними тенденціями правила судової процедури мають слугувати ухваленню правосудного рішення господарськими судами в справах щодо розв'язання господарського спору, а також забезпечувати рівні гарантії учасникам процесу щодо судового захисту їхніх прав.

Господарське судочинство як невід'ємна складова частина вітчизняної судової системи виступає найбільш дієвим інститутом, на який покладено обов'язок щодо забезпечення верховенства права у сфері господарської діяльності, і має ґрунтуватись, зокрема, на таких загальних принципах, які впливають із положень Конституції України і отримують свій розвиток в інших законних і підзаконних актах. До таких принципів (Принципи господарського судочинства) необхідно віднести низку положень, які є універсальними для всіх суддівських юрисдикцій. Ними виступають принципи законності, забезпечення рівності учасників процесу, право вільно розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору (принцип диспозитивності), принцип змагальності, своєчасності й оперативності, принцип гласності, принцип публічності (відкритості), принцип дотримання державою зобов'язань щодо ефективного і своєчасного виконання судових рішень під контролем із боку суду [8].

Разом із тим викликає сумнів позиція суб'єктів законодавчого процесу стосовно нівелювання в Концепції відмінностей між господарським і цивільним процесами. На думку розробників Концепції, необхідно поступово наблизити, а потім і взагалі поєднати в одному кодексі норми цивільного і господарського процесів, оскільки між ними немає суттєвих відмінностей, зумовлених специфікою судочинства.

Відтак судовий розгляд господарського спору має на меті розв'язання не тільки господарської проблеми як такої. Завданням господарського процесу виступає справедливе і об'єктивне виконання господарським судом конституційних норм щодо верховенства права й утвердження законності у сфері господарської діяльності.

У цьому зв'язку доцільно дослухатися точки зору О. Рабцевича, який зазначив, що, з одного боку, дотримання права на справедливий судовий розгляд є гарантією захисту будь-якого іншого права, а з другого, – однією з передумов утвердження судової влади як повноцінного механізму захисту прав і свобод людини [9].

Дане положення особливо актуальне в сучасних українських економічних реаліях, оскільки питання забезпечення правових гарантій для учасників господарських відносин щодо справедливого і неупередженого розв'язання господарським судом спорів, що належать до його юрисдикції, повністю залежить від ступеня самостійності і незалежності суду від політичних і владних протиправних впливів. Саме із цих причин видається надто важливим коректно розуміти сутність поняття «справедливість» як загальноправової категорії, а також визначити роль і місце права на справедливий судовий розгляд у системі судочинства як гарантії дотримання конституційних положень.

З точки зору обсягу закладеного значення поняття «справедливість» означає правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь, людські відносини, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам [10].

З точки зору права її потрібно розуміти як стандарт поведінки людей в їх співіснуванні та взаємодії; беззаперечну правову цінність, яка набуває рис універсальності; критерій оцінювання чинного позитивного права та інструмент легітимації права й правових інститутів; критерій, який використовується під час розподілу соціальних благ [11].

Якщо ведеться розмова про роль держави як неупередженого арбітра під час розгляду господарських спорів, то неодмінно постає питання правових гарантій щодо повномірного дотримання положень законодавства. Так, конституційною нормою є зобов'язання держави забезпечити захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Більше того, в Конституції України проголошено відсутність преференцій для будь-якого носія права власності, оскільки всі суб'єкти права власності згідно з положеннями статті 13 є рівними перед законом.

Дана конституційна норма знайшла своє відображення в Господарському процесуальному кодексі України, згідно з положеннями статті 4-2 якого правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом [7].

Згідно з положеннями статті 7 (Право на справедливий суд) Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним відповідно до закону [12].

Забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання і їх рівність перед законом об'єднуються загальним завданням для реалізації державою, яке отримало узагальнене поняття у вигляді соціальної спрямованості економіки.

Положеннями статті 9 (Рівність перед законом і судом) Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [12] проголошено, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Найбільш вираженим елементом цієї правової гарантії щодо об'єктивного і справедливого захисту права чи охоронюваного законом інтересу можна вважати той факт, що державою на господарський суд покладено обов'язок створити сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства.

На доповнення сказаного вище доцільно дослухатися думки В.П. Грибанова, котрий вважає, що суб'єктивне право, яке надане особі, але не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є лише декларативним правом [13].

Держава гарантує суб'єктам господарювання дотримання їх законних прав і відновлення порушених прав шляхом прийняття від свого імені рішень і постанов, які є обов'язковими до виконання на всій території України. Ця вимога прописана в статті 4-5 (Судові рішення), де закладено механізм відповідальності за невиконання вимог рішень, ухвал і постанов господарських судів.

Висновки. Головним результатом діяльності вітчизняного господарського судочинства є утвердження серед учасників господарських правовідносин переконання в тому, що господарський спір буде вирішено на основі встановлених Конституцією і законами України принципів справедливості і верховенства права.

У той же час необхідно брати до уваги той факт, що неодмінним атрибутом усього складного державно-владного механізму, спрямованого на утвердження правових гарантій щодо забезпечення захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, є державно-правові установки, якими досягається дотримання гарантованого Конституцією порядку, заснованого на об'єктивному і справедливому виконанні судовими органами наданих їм повноважень щодо відновлення порушеного, невизнаного, оспорюваного суб'єктивного права чи інтересу учасників господарських відносин.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Білозьоров Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми / Є.В. Білозьоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/>.
3. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2008. – 252 с.
4. Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції / М. Савенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 3–9.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» (схвалено Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
6. Притика Д.М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Д.М. Притика ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 26 с.
7. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>.
8. Принципи господарського судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ifreestore.net/2296/8/>.
9. Рабцевич О.И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование / О.И. Рабцевич. – М., 2005. – С. 89.
10. Словник української мови (Академічний тлумачний словник) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/spravedlyvistj>.
11. Прокопенко О.Б. Проблеми становлення справедливої судової влади / О.Б. Прокопенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/>.
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
13. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав: монография / В.П. Грибанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – 204 с.

